

L'*Speculo* de 1764. Un manuscrit dels Llinatges Montornès, Ribot i Tarafa

109

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2010

L'Arxiu Municipal de Montornès del Vallès ha incorporat recentment un manuscrit del segle XVIII dels llinatges Montornès, Ribot i Tarafa. El llibre, escrit en fulls de paper i amb cobertes de pergamí, conté els registres dels pergamins que el noble Bernardino Lluís d'Ardena, hereu dels Taverner de Montornès, tenia en poder seu l'any 1764. En bon estat de conservació, recull la descripció de més de set-cents documents ordenats en trenta-set sèries documentals. S'hi troben registrades especialment operacions comercials i successòries ocorregudes en diferents punts del territori català, especialment del Vallès Oriental, des de finals del segle XII fins als primers anys del segle XVIII. Es tracta d'un document únic, que ja ha estat consultat per diversos investigadors i que serà objecte d'estudi del treball guanyador de la convocatòria de la Beca de Recerca Històrica de Montornès del Vallès, edició 2010.

Un instrument de descripció arxivística del segle XVIII

El títol del manuscrit és aquest: *Especulo dels actes en pergamí fahents per les hiziendas de Montornès, Rivot y Tarafa, los que van nombrats amb sas respectivas dezenas y numeros, fet per Bernardino Lluís de Ardena, comte de Darnius, en 25 de janer de 1764, escrit per Thomàs Sancho, son secretari*. Es tracta, fet i fet, d'un instrument de descripció arxivística, redactat per Tomàs Sancho, secretari de confiança del noble esmentat. A la pàgina primera, titulada «Advertència», s'explica que el manuscrit conté els registres dels pergamins situats a l'armari procedent de la família Montornès, i que en les mateixes prestatgeries hi ha els pocs pertanyents a les famílies Ribot i Tarafa, i així «no haver de formar per tan poca Hizienda armari separat». És a dir, la gran majoria dels pergamins registats pertanyen al llinatge Montornès.

Cada registre conté una descripció breu del contingut del pergamí, el nom dels actors, el lloc de signatura i també, en la majoria de casos, el notari que dóna fe de l'acte. Al marge esquerre de

cadascun es troben anotats el número de la desena (els pergamins estaven enrotllats de deu en deu), el número d'ordre dins la desena i l'any en què es signa el document. Com a bon arxiver, el secretari Sancho explica, en la introducció, els passos que cal seguir per trobar un pergami i què convé fer si hom n'extreu un per a consulta: «Traurerlo y tornarlo al mateix puesto, pero en cas de necesitarlo fora del Arxiu, notar al llibre (que per est efecte está format) porque se es tret y ahont és a fi de poderlo recobrar y col·locar ahont correspon».

El secretari deixa clar, també, que són pergamins històrics aleshores (1764) i que han perdut bona part de la seva vigència: «Ni ha molts, que al present son agenos de poder servir per ninguna de mas Hiziendas, pero no te dupte que en altre temps eren utils per algun ram d'Hizienda, segons noticias he trobat de lo que poschian las tres referidas casas, pero per lo que pot importar en lo venider, no me ha aparegut separalos, ni menos despreciarlos, lo que expresso porque no aparega estrany a mos successors».

L'arxiu familiar d'un noble

Bernardino Lluís d'Ardena, membre de la noblesa mitjana catalana, era el successor en línia directa dels Montornès, els propietaris del terme i la jurisdicció del castell que avui anomenem de Sant Miquel. Va posseir un patrimoni important i una acumulació extraordinària de títols, provinents dels seus antecessors (Taverner, Ardena, Darnius, Montornès, Batllòria, Tarafa i Ribot, etc.). Com que Bernardino es va casar amb la marquesa de Villel, Grande d'Espanya, la filla d'ambdós, Bernardina, única pubilla, va engrandir encara més el seu poder territorial perquè ella mateixa emparentà amb els Fiveller quan es va casar amb l'hereu d'aquesta família, Joan Antoni de Fiveller i Bru, Rubí, Descatllar, Clasquerri i de Torres, primer duc d'Almenara Alta.

L'*Speculo* que presentem recull els continguts dels pergamins que l'any 1764 el noble Bernardino Lluís d'Ardena tenia en poder seu, però únicament els procedents dels llinatges Montornès, Ribot i Tarafa. Hem de suposar que existien altres manuscrits que recollien els instruments notariais provinents de les altres famílies.

Un manuscrit en bon estat

L'*Speculo* de 1764 és un llibre enquadernat en cobertes de pergami que conté 183 fulls (366 pàgines) de 21 x 30 cm, de paper de qualitat, en bon estat de conservació, amb lletra molt clara i sense cap estrip ni mancança. Únicament cal consignar que la tinta de les lletres grosses dels títols, en alguns casos, arriba a foradar el paper, atesa la seva composició ferruginosa. Conté una pàgina dedicada al títol, dues a l'advertència i dues a l'índex. La resta contenen els registres dels pergamins, més de set-cents documents resumits. Està escrit en català.

Ordenació per sèries documentals

Hi ha un total de 720 pergamins registats ordenats per sèries documentals, o el que el llibre anomena «especies de contractes que componen lo present especulo». De fet, hi queden enregistrats compromisos, concòrdies, sentències, operacions comercials i successòries, etc., ocorregudes en diferents punts de la geografia catalana al llarg de sis segles (entre el XII i el XVIII), tot i que el gruix dels documents es situa entre els segles XIV i XVI.

Hi ha un total de 37 sèries perfectament indexades, les més prolífiques de les quals són les vendes (188), els censals (77), els testaments (72), les èpoques (73), les donacions (44), les confessions (37), les butlles apostòliques (21), els privilegis (20), les concòrdies (15) i els capítols matrimonials (10). A cada registre, hi trobem el nom de les persones que participen en l'operació, la data, el lloc, el notari que en dóna fe i la signatura topogràfica de l'arxiu. No estan ordenats cronològicament.

El pergami descrit més antic recull una concòrdia entre Guillem de Montornès i Ramon de Montornès signada l'any 1169. Els pergamins més recents daten de 1720 i són un conjunt de butlles papals.

Hi trobem anotacions sobre terres, masos, masies, llocs, veïnats i persones de molts punts de la comarca i de fora: Sant Sadurn de Palau d'Ametlla, Sant Sadurní de Montornès, Sant Andreu de Llavaneres, Vilanova de la Roca, Barcelona, Granollers, Montmeló, Vallromanes, Sant Feliu d'Alella, Sant Genís de l'Ametlla, Caldes d'Estrac, Vilassar, Palautordera, Sant Celoni, la Batllòria, Breda,

Gualba, Hostalric, Martorelles, Blanes, Perpinyà, Centelles, Bordils... Hi predominen els pergamins que es refereixen al castell, el terme, la batllia i/o la parròquia de Montornès.

Hi ha informació de molts pagesos, menestrals i nobles amb els quals la família Taverner de Montornès es va relacionar. Hi figuren també comunitats religioses. Destaquem, per exemple, el regest de la venda del castell per part de l'almirall Roger de Llúria al rei Jaume d'Aragó, l'any 1297, o la posterior venda del mateix castell del rei Pere III a Pere de Montornès, l'any 1342.

La importància del manuscrit

L'*Speculo* de 1764 és un document únic, ja que probablement no se'n va fer cap còpia. Conté regestats gran quantitat de pergamins datats entre el segle XII i el segle XVIII que conserven informació de tres famílies nobiliàries, que així mateix van anar acumulant, per relacions matrimonials, els llegats d'altres famílies de la noblesa catalana. Més de set-centes operacions que, per la seva vàlua jurídica i administrativa, hom va considerar que calia deixar-les per escrit.

El territori que avui ocupa Montornès va esdevenir municipi a primers del segle XIX, amb l'impuls municipalista de les Corts de Cadis i la nova organització territorial de l'Estat. No fa ni dos-cents anys que Montornès és un municipi. Els segles anteriors, almenys des del segle X, la població que vivia en aquesta porció del Vallès ho feia sota la protecció espiritual i real de la unitat «parròquia» i sota el domini organitzatiu (fiscal i jurisdiccional) de la batllia, la unitat geogràfica que dominava el senyor del castell. Trobar i conservar un manuscrit com aquest, que ens dóna notícia dels segles del feudalisme a casa nostra, és motiu de satisfacció sempre. L'abast regional de la recopilació ens permet avançar en la història local, sense caure en localismes.

És evident que no hi ha tota la informació sobre els actes o les operacions descrites perquè són només resums o regestos, però la dada sobre el notari pertinent ens facilita el camí per trobar el document complet i original. El seu caràcter de recopilació permet utilitzar el manuscrit com a punt de partida per ampliar la recerca en altres arxius històrics. Per tant, podem dir que és un document generador de documents.

El manuscrit té gran nombre de regests i, tal com hem vist, és molt ric en tipologies documentals. La recopilació de tants documents i tan diversos en un període de temps de gairebé sis segles permet tant recerques d'informacions de detall, de vida quotidiana, com estudis amb una gran profunditat cronològica, com pot ser l'evolució de la propietat de la terra o la trajectòria de les principals famílies vinculades a l'*Speculo*.

113

Documents

Nicolau Guanyabens i Calvet

Arxiver